

Dr Branko Tošović

FUNKCIONALNA STILISTIKA

/POJAM, NASTANAK I RAZVOJ/

Sarajevski slavistički listi. -
Sarajevo: 1985. - Br. 1. -
S. 37-42.

Ako podjemo od toga da je stilistika naučna disciplina koja stoji na razmedju lingvistike i nauke o književnosti i da je stoga jedna od najstarijih podjela stilistike na lingvostilistiku i književnu stilistiku, onda i na jednom /jezičkom/ i na drugom /literarnom/ planu možemo govoriti o različitim putevima istraživanja i metodama proučavanja. U okviru lingvostilistike analize se kreću u dva pravca: a/ otkrivanju stilске valentnosti i kontekstualne markiranosti jezičkih sredstava, odnosno njihovih konotativnih, ekspresivnih, emocionalnih, izražajnih vrijednosti, b/ razmatranju funkcionalno-stilskog raslojavanja jezičkoga sistema, njegovih podistema, pojedinih segmenata i elemenata. Prvi se pristup može nazvati klasičnim lingvostilističkim, a drugi je relativno nov i dolazi iz mlade lingvostilističke grane koju nazivamo f u n k c i o n a l n o m s t i l i s t i k o m. Ona bi se mogla definisati kao lingvostilistička disciplina koja proučava funkcionisanje jezika, njegovo funkcionalno razgradjivanje, počev od najširih stilskih formacija, formacija sistemskoga karaktera - tzv. funkcionalnih stilova, pa do podstilova, žanrovskih osobenosti i individualnih jezičkih specifičnosti.

Funkcionalna stilistika zbog svoje usmjerenosti ne na strukturu jezika, već na u p o t r e b u jezika, na njegovo funkcionisanje, i zbog razvijenosti lingvistike, koja je danas došla do tog stepena da može preći sa analize sistema jezika na analizu funkcionisanja tog sistema, postaje sve prisutnija u lingvostilističkim istraživanjima u svijetu.

Začetke funkcionalne stilistike možemo tražiti već kod najvećeg lingviste XIX stoljeća Vilhelma Humbolta /1767-1835/, koji u radu "O razlikovanju organizama čovječijeg jezika" govori o različitim funkcionalnim manifestacijama jezika. Prije svega, on izdvaja poeziju i prozu kao dvije različite pojave jezika, a zatim "naučnu prozu" i "prozu vještine govora". Na rubu dvaju vijekova, XIX i XX, Boduen de Kurtene /1845-1929/ svojim stavom o tome da je osnovni zadatak lingvistike bavljenje živim jezicima još više će ukazati na značaj funkcionalnog pristupa jezika. On će istaći da postoje dva oblika izučavanja jezika vertikalni /proučavanja počev od mjesnih govora i dijalekata do književnog jezika/ i horizontalni /proučavanje jezika socijalnih i profesionalnih grupacija, društvenih slojeva, ljudi različita nivoa obrazovanja i sl./. "Sam Boduen de Kurtene intresovao se za jezik lopova, za dečji jezik i za govorne deformacije kod umobolnih... I upravo je Boduen de Kurtene podstakao

izučavanje funkcionalnih stilova u jeziku..." /6,43/.

Dvadesetih godina ovoga stoljeća pojavljuje se izraženije interesovanje za ovu problematiku, a vezano je za rad Moskovskog lingvističkog kružoka /osnovan 1915/, jedan od organizatora P. Jakobson/ i petrografskog Opojaza /1914-1923/. To se, prije svega, odnosi na moskovski lingvistički kružok, odnosno na Romana Jakobsona. Moskovski lingvistički kružok i Opojaz razlikuju dvije vrste jezika, dva njegova funkcionalna tipa: praktični i poetski. Jakobson u radu "Najnovija ruska poezija" /1921/ ističe, u vezi s tim, sljedeće: "Prema formulaciji profesora Ščerbe, u normalnom praktičnom jezičkom mišljenju, naša svijest ne razlikuje dobijene utiske i rezultate asimilacije kao dva vremenski odvojena momenta, a to znači da nismo svesni razlike između objektivno datih osećanja i rezultata konkretnog opažanja. U emocionalnom i pesničkom jeziku, jezičke predstave /kako fonetske, tako i semantičke/ privlače na sebe veću pažnju veza između znakovne strane i značenje tešnija je i prisnija, a samim tim jezik postaje revolucionarniji, budući da se uobičajene asocijacije po blizini potiskuju u drugi plan... Ali time se ne iscrpljuje srodnost emocionalnog i poetskog jezika. Ako u prvom afekat nameće zakone govornoj masi, ako upravo od silne pare uzbuđenja prska cev rečeničnog perioda, onda poezijom koja nije ništa drugo do i s k a z i v a n j e u s m e r e n o na i s k a z, upravljaju, da tako kažemo, imanentni zakoni; funkcija komunikacije, ovde se svodi na najmanju moguću meru. Poezija je indiferentna prema predmetu iskazivanja kao što je, obrnuto, prema Saranovoj formulaciji, praktična, tačnije rečeno predmetna proza indiferentna, recimo, prema ritmu" /3,56/

Negdje u isto vrijeme /1923/ pitanjima funkcionalne razumljivosti jezika takodje se bavio jedan istaknuti naučnik. Bio je to Lav P. Jakubinski /1892-1945/. Njegov rad "O dijaloškom govoru" postaće, na neki način, antologijski, jer u njemu nalazimo prave začetke ruske, pa i svjetske, funkcionalne stilistike. Pristup Lava P. Jakubinskog "funkcionalnim raznovrsnostima govora" upravo je onakav kakav danas imamo u većini funkcionalno-stilističkih istraživanja. On, naime, polazi od činjenice da je čovjekova govorna aktivnost vrlo raznorodna /4,96/ i da se manifestuje u "bezbrojnom mnoštvu pojedinih jezika" te da stoga jezik treba razmatrati u zavisnosti od uslova komunikacije /4,99/. Dakle, Jakubinski već 1923. godine ističe značaj ekstralingvističkih faktora u diferencijaciji jezika. Medjutim, Jakubinski problem vidi u tome što se tadašnja "naučna lingvistika

nalazi u dirljivom jedinstvu sa školskom gramatikom" /4, II2/, koja u izboru primjera ne gleda odakle je šta uzeto /iz kojega stila/; "naučna lingvistika" bazira se opet na proučavanju Gribojedova i Gogolja te tako, ignorišući funkcionalnu razudjenost postaje "nemoćna pred činjenicama" /4, II2/.

Vrijedan doprinos, teoretskom osmišljavanju funkcionalnog raslojavanja jezika daće krupna i sporna ličnost sovjetske lingvistike i nauke o književnosti Mihail Bahtin /1895-1975/. On će u istoj godini kada su se pojavile Teze Praške lingvističke škole napisati u knjizi "Marksizam i filozofija jezika" ono po čemu će se Pražani proslaviti. Reći će, između ostalog, sljedeće: "Prava realnost jezika - govora nije apstraktni sistem jezičkih formi, niti izolovani monološki iskaz, niti psiho-fiziološki akt njegove realizacije, već socijalni događaj govorne interakcije koji se realizuje iskazivanjem i iskazima. Govorna interakcija je na taj način osnovna realnost jezika" /I, 106/. Dodaće i ovo: "Jezik živi i istorijski postaje upravo tu, u konkretnoj govornoj komunikaciji, a ne u apstraktnom lingvističkom sistemu formi jezika niti u individualnoj psihi onih koji govore" /I, 107/. Svoje vidjenje ovoga pitanja Bahtin će pretočiti u tzv. teoriju govornih žanrova, o kojoj će kazati: "Društvena psihologija data je prevashodno u najraznovrsnijim formama iskaza, u formi malih govornih žanrova, unutrašnjih i spoljašnjih, koji do sad uopšte nisu izučavani. Svi ti govorni akti spregnuti su, naravno, s drugim tipovima znakovnog ispoljavanja i interakcije - s mimikom, destikulacijom, uslovnim radnjama i tome sl." /I, 21/. Za mišljenje da Bahtina na putu proučavanja govornih žanrova "niko nije sledio" /Matijašević; I, XXXIY/ ne može se reći da je potpuno ispravno. Govorni žanrovi su realizacije jezika, a samim tim, na neki način, funkcionalni stilovi i podstilovi. Što Bahtin nije uspio da do kraja razradi ovu svoju teoriju razlog, možda, leži i u tome što se funkcionalna stilistika toliko razvila da je dala odgovore i na ona pitanja koja je Bahtin postavio na početku ovoga vijeka. Prema tome, nije bilo onih koji su prihvatili termin "govorni žanr", ali je bilo onih koji su ono što se pod time podrazumijevalo dalje nastavili proučavati.

Usmjerenost na funkcionalno istraživanje jezičkih fenomena doći će do izražaja i kod Lava V. Ščerbe /1880-1944/. U radu "Savremeni ruski jezik" /1939/ on će iznijeti tezu koja će kasnije postati poznata, tezu o tome da se stilistika ruskog književnog jezika može predstaviti u vidu koncentričnih krugova-

-osnovnih i čitavog niza dopunskih /8, 121/.Peći će i to da je u ovoj istoj stilistici "na našu veliku sramotu, mnogo toga za nas još nejasno" /8, 121/.

U isto vrijeme pojavice se još jedan značajan sud,odnosno imaćemo nov važan korak u konstituisanju funkcionalne stilistike,a doći će iz: pera Grigorija O.Vinokura /1896-1947/.Studija "O zadacima istorije jezika" /1941/ istaći će važnu postavku o tome da "uporedo sa problemom jezičke strukture postoji još problem jezičke u p o t r e b e,a pošto jezik jeste jezik samo tada kada se upotrebljava,onda se u realnoj stvarnosti struktura jezika zapaža samo u ovim ili onim oblicima njegove upotrebe...Tako se stvaraju pojmovi raznih s t i l o v a jezika - jezika pravilnog i nepravilno,svečanog i poslovnog,zvaničnog i familijarnog,poetskog i svakodnevnog i sl.Sve takve vrste jezika nisu ništa drugo nego različiti načini korišćenja jezika" /2, 223/.Vinokur će stoga jasno razgraničiti discipline koje izučavaju strukturu jezika /fonetika sa orgografijom,gramatika i semasiologija/ i discipline koje se bave upotrebom jezika /stilistika/ - 2, 224.

I,najzad,završno uobličjenje može se vezati za ime Viktora V.Vinogradova /1894-1969/ - najistaknutijeg predstavnika sovjetske stilistike.

Kao što smo rekli,osnovu funkcionalne stilistike treba tražiti u istraživanjima iz prvih decenija XX stoljeća /kod Jakubinskog,Jakobsona,Bahtina,Ščerbe,Vinokura i dr./. Medjutim istinske začetke ove discipline nalazimo u glavnim postavkama Praške lingvističke škole.To se vidi i iz Teza objavljenih 1929,u kojima se govori o važnosti proučavanja funkcionisanja jezika.Npr.u tezi 1 a kaže se:"Proizvod ljudske aktivnosti,jezik deli sa ovom aktivnošću karakter finalnosti.Bilo da jezik analizujemo kao izraz ili kao saopštenje,intencija govornika daje nam najbliže i najprikladnije objašnjenje.Zbog toga je funkcionalno stanovište u lingvističkoj analizi neophodno.Sa funkcionalnog stanovišta jezik predstavlja sistem sredstava izražavanja koji imaju odredjenu svrhu... Shvatanje jezika kao sistema f u n k c i j a potrebno je imati na umu i prilikom izučavanja prošlih stadijuma /7/.Tako praški strukturalisti skreću lingvistička istraživanja sa sistema znakova na funkcionisanje toga sistema i to je jedna od najznačajnijih novina u lingvističkim proučavanjima ovoga vijeka.Najizrazitiji predstavnik sovjetske funkcionalne stilistike Margarita N.Kožina ovako će okarakterisati taj prelaz:"Poznato je da nauka tek

na najvišem stepenu spoznaje prelazi sa proučavanja sistema na funkcionisanje tog sistema. Danas postaje sve očiglednije da je shvatanje jezika kao sistema znakova usko, jednostrano, da stvarna naučna spoznaja jezika nije moguća bez proučavanja njegove funkcionalne strane, bez proučavanja njegovog realnog bitisanja i upotrebe, tj. dinamične /u širokom smislu/ strane sistema... Semiotički aspekt proučavanja jezika - sam po sebi veoma plodotvoran - ipak ne može dati potpunu spoznaju objekta lingvistike i predstavlja samo jedan od mogućih aspekata istraživanja jezika. Pri apsolutizaciji jezika samo kao sistema znakova i njegovih čistih odnosa izvan veza sa takozvanom ekstralingvističkom stvarnošću dolazi do odvajanja od nekih suštinskih osobina jezika kao društvene pojave, čija se specifičnost određuje njegovom društvenom prirodom, njegovom ulogom sredstva komuniciranja i orudja mišljenja. Jezik /u širokom smislu/ treba razmatrati u dijalektičkom jedinstvu njegovih sistemskih i funkcionalnih strana. Jezik je sistem koji djeluje i funkcioniše" /5,6/.

U novije doba u lingvističkim se istraživanjima osjeća sve veća prisutnost ovoga pravca i ovakvih razmišljanja. U sovjetskoj lingvostilistici funkcionalna stilistika postala je vodeća grana, a izuzetni radovi dolaze i sa čehoslovačkoga terena /Hausenblas i dr./. Na Zapadu/ u zapadnoevropskoj i američkoj lingvistici/ situacija je nešto drugačija - iako je još 60-tih godina zamah dobila funkcionalna lingvistika oličena, prije svega, u njenom osnivaču Andreu Martineu /1908/, ipak funkcionalno-stilska istraživanja nisu dobila punu širinu i imamo, koliko je nama poznato, nevelik broj stručnjaka koji su o ovome pisali i ostavili jači trag. Među njima svakako treba izdvojiti Pjera Giroa. U našoj pak zemlji do sada nije objavljen ni jedan značajniji rad iz oblasti funkcionalne stilistike. Jugoslovenska stilistička istraživanja još uvijek imaju tradicionalan karakter, što je rezultat samoga razvitka naše stilske, njenoga statusa u serbokroatistici, broja stručnjaka koji se bavi ovom disciplinom i dr.

Citirana literatura

1. Bahtin Mihail. Marksizam i filozofija jezika. - Preveo Radovan Matijašević. Nolit, Beograd, 1980, 189 str.
2. Vinokur G.O. О задачах истории языка.

- V: Vinokur G.O. Избранные работы по русскому языку. Учпедгиз, Москва, 192 с. 1959.
3. Jakobson Roman. Ogledi iz poetike. - Prosveta, Beograd, 1978, 397 str.
4. Якубинский Л. П. О диалогической речи. - В: "Русская речь", сб. статей под ред. Л. В. Щербы. Издания Фонетического ин-та практического изучения языка. Петроград, 1923, 293 с.; стр. 96-194.
5. Kožina M.H. О почевадчаском аспекте лингвистических исследований и почевой системности функционального стиля. Исследования по стилистике, вып. 2, Пермь, 1970, с. 3-32.
6. Petković Novica. Језик у книжном пелу. -Nolit, Beograd, 1975. 456 str.
7. Teze Praškog lingvističkog kruga. . - Treći program Radio Beograd, proleće 1975, str. 497-526.
8. Šerba L.V. Современный русский литературный язык. V: Šerba L.V. Избранные работы по русскому языку. Учпедгиз, Moskva, 1957, str. II3-129.